

Рік 2019: що принесуть Україні «чорні лебеді»?

Василь Ткаченко
доктор істор. наук,
професор,
гол. наук. співроб.
Інституту всесвітньої історії
НАН України,
член-кореспондент
НАПН України,
м. Київ

Нещодавно наш лексикон поповнився новим політологічним образом-поняттям: «чорні лебеді». Зазвичай вважалося, що лебеді можуть бути лише білими. Однак голландська експедиція в Австралію 1697 року виявила популяцію чорних лебедів. У наші дні «чорний лебідь» – це метафора, що уособлює в собі рідкісні й важкопрогнозовані події, котрі мають значні наслідки

«Чорні лебеді» – це не лише негативні події, а й не прогнозовані удачі. З погляду автора цього терміну *Нассіма Талеба*, всі значимі наукові відкриття, історичні й політичні події, досягнення науки й мистецтва – це все «чорні лебеді». Отже, як приклади, «чорні лебеді» – це і винайдення Інтернету, і Перша світова війна, і розпад Радянського Союзу, й атака 11 вересня 2001 року. Тобто, йдеться про події важкопрогнозовані, але водночас цілком ймовірні.

То що ж уготовив нам рік 2019-й? Які «чорні лебеді» виринуть нам із-за обрію?

Погляд на проблему зі Сходу

Містика романів *Михайла Булгакова* полонила нашу увагу ще з часів Радянського Союзу. Не відпускає й досі ні нас, ні наших супротивників із Росії – адже усі ми родом з дитинства. Мені, наприклад, до душі слова Воланда, героя булгаківського роману «Майстер і Маргарита»: «*Аннушка уже разлила подсолнечное масло*» (сприймаю як приреченість російської агресії). Ще більш вражаючі слова автора «Білої гвардії»: «*Велик был год и страшен год по рождестве Христовом 1918, но 1919 был его страшней*», які цитують московські автори [4] *Дмитро Єфременко* і *Анастасія Пономарьова*. Постає запитання – чи то наші північні сусіди самі страхаються, чи нас намагаються налякати? У всякому разі москвичі, як показує їхній подальший аналіз, демонструють спадкоємність імперської політики Росії – від денікінщини 1919 року до наших днів. Адже неспроста прах *Антоні Денікіна* за дорученням *Володимира Путіна* в жовтні 2005 р. з почестями перепоховали у Москві.

Не втомлюся наголошувати, що в політичному аналізі слід все-таки неухильно дотримуватися наукової системи координат: хто є «агресор», а хто – «жертва агресії». Ігнорування цієї вимоги переносить нас у сферу «художнього мислення», зафіксованого у кінофільмі «Чапаєв» братів *Васильєвих*: «*білі прийдуть – грабують, червоні прийдуть – теж грабують*». Наразі ми є свідками того, що воєнне протистояння на Донбасі деякі ЗМІ (як російські, так і західні) пропонують розглядати в подібному ж ключі: «*і ті стріляють, і ті стріляють*». При цьому звідусіль у світовому інформаційному полі чути заклики до обох сторін щодо «стриманості» й «порозуміння».

Чи є десь межа цинізму?

Але не завжди доводиться покладати сподівання на аналітику науковців. Так, представники Російської академії наук із Групи ситуаційного аналізу ІНІОН РАН намагаються переконати нас, що їхній прогноз на рік 2019 «врешті-решт допоможе запобігти сповзанню до найгіршого сценарію». Так і хочеться побажати: «Бог в поміч!». І точкою відліку мала б стати їхня відповідь на запитання: хто є «агресором», а хто є «жертвою агресії». Однак тут відповідь можна вгадати з першого разу. Для заступника директора московського Інституту наукової інформації із суспільних наук Дмитра Єфременка і його колег путінська Росія звичайно ж не є агресором (посада заступника директора до того зобов'язує). Але якщо не Росія, то хто? І тут жодного сюрпризу: державою, котра порушує сучасний міжнародний порядок, проголошується не хто інший, як Україна. «Можна вважати, що реально функціонуюча система української постмайданної державності вибудована навколо конфлікту з Росією, і, відтак, підтримка конфлікту з періодичним провокуванням загострень стає передумовою виживання системи і вигодуваних на цьому конфлікті політичних і економічних еліт», – зазначається в аналізі [4].

Поставивши отак проблему догори дригом, московські автори прогнозують низку можливих передумов, що неминуче мали б призвести до загострення ситуації. Найперше, що їх печалить, – це переконаність українців у тому, що їхня батьківщина Україна «в тих чи інших формах веде війну з Росією на виживання». І тут з московськими авторами можна погодитись – адже недоторканість кордонів і збереження територіальної цілісності України є святим обов'язком кожного нашого громадянина. Тож у чому проблема? Хіба це є проявом агресії? А от коли понад 80 % росіян підтримали анексію Криму – то це вже наочний приклад загарбницького мислення. Тут навіть Єфременко і Пономарьова, зважаючи на свій академічний статус, з міною зніяковіння змушені визнати: «надлишок української теми» на російських телеканалах сприяє тому, що і російська аудиторія привчається до думки про можливість використання за певних обставин силових методів».

Дійсно, кремлівські ЗМІ впродовж років зомбують інформаційний простір і налаштовують росіян проти України. Але це не дає підстави стверджувати, що агресивно налаштовані «і ті, й інші». Відповідно до міжнародних норм, агресор є агресором і заслуговує суворого покарання, а жертва агресії має право на самозахист. А щодо донецьких колабораціоністів, чи різних там «добровольчих формувань» з кубанських чи донських козаків, які можуть «спровокувати загострення, здатне перерости у відновлення бойових дій на Донбасі», то відповідальність за їх «подвиги» повністю покладається на Кремль. Тут, як кажуть, і до ворожки не треба ходити.

Третя прикра для московських авторів проблема стосується надання Константинополем автокефалії помісній Православній церкві України. Тут представники російської академічної науки знову «плутають любов до Батьківщини із любов'ю до столоначальника». Тож і адресують Кремлю свого роду підказку: Росії слід бути готовою або силовим чином втрутитися «на захист гнаних» московських єдиновірних або ж перетворити Московський патріархат в Україні в ідеологічний центр регіонального сепаратизму на Сході України. Щоб не бути звинуваченим у

«вириванні слів із контексту», я вдаюся до широкого цитування цих московських авторів: «Історія з українською автокефалією» переживається в Москві аж надто хворобливо. У ній є сильна символіко-емоційна компонента. Якщо Порошенко чи його спадкоємець (спадкоємиця) зроблять ставку на рішуче адміністративне і силове витіснення чернечої громади і прихожан із застосуванням насильства, то можуть сформувані в Росії запит громадської думки на захист гнаних. Щоправда, можливий і другий сценарій, коли церковний поділ буде накладений на регіональні відмінності, то УПЦ МП зуміє відстояти свої позиції на Південному Сході України, а належність до неї буде сприяти зміцненню регіональної ідентичності. У цьому випадку ефект для української державності буде далеко не тим, на який розраховували Петро Порошенко і зовнішні спонсори автокефалістського проекту» [4].

І що тут вдієш, коли російські автори впритул не хочуть бачити й чути реальні запевнення президента України про недопустимість насилля у зв'язку з переходом громад до Православної церкви України. Для цього Верховна Рада України, зі свого боку, прийняла належні процедурні правила й законодавчі акти. Тож московські автори не просто зашорені. Вони свідомо виконують своє завдання – дати «науковий прогноз» про те, що між Україною і Росією ризик ескалації кризи «збережеться надовго, але в 2019 р. він буде найбільш високим у період президентської виборчої кампанії». А тому й прогнозують, що слід очікувати «інтернаціоналізації кризи», оскільки «ступінь керівності такою кризою із Києва обмежена». А «інтернаціоналізація» дасть привід Росії втрутитися, «хоча й з Москви неможливо все до кінця контролювати».

І, врешті-решт, писання Групи ситуаційного аналізу набуває своєї довшеної форми – «демонізації України». Наша країна проголошується «для Росії основним каменем спотикання», а тому «незалежно від результатів президентських виборів в Україні, існування постмайданної конструкції політичної влади, для якої конфлікт з Росією є конституюючим фактором, стає довготривалим викликом для реалізації зовнішньополітичних інтересів Росії. Не варто скидати з рахунку, що в Україні знайдеться чимало бажаючих скористатися будь-яким серйозним загостренням внутрішніх російських проблем, пов'язаних із соціальною чи етноконфесіональною напругою. Все це вимагає опрацювання стратегічного підходу до України, що не виключає, далєбі, тактичної варіативності (наприклад, врахування необхідності добудови й запуску в експлуатацію «Північного потоку-2» і «Турецького потоку»)» [4].

Ось таким чином: почали з церковної автокефалії, а дійшли, врешті-решт, до необхідності шантажу України за допомогою «Північного потоку-2». Тут уся сутність сучасної путінської Росії.

Погляд на проблему із Заходу

Що б там не стверджували російські автори, а певний елемент оптимізму у міжнародний інформаційний простір вносить все потужніша хвиля підтримки України як від міжнародних організацій (ООН, НАТО, Рада Європи, ОБСЄ), так і з боку значного числа аналітиків Заходу. Взяти хоча б січневий номер 2019 р. журналу Foreign Policy, заснованого Самюелем Хантінгтоном ще в 1970 році. Матеріал, автором якого є колишній радник Джорджа Буша-молодшого з питань національної безпеки

Стівен Хедлі, викликав широкий міжнародний резонанс. Назва його досить промовиста: «*Необхідно негайно дати відсіч російській агресії*» [11].

У викладі зазначеного матеріалу йдеться про те, що п'ять років тому Росія ввела свої війська в Крим, блискавично організувала односторонній референдум й анексувала українську територію. Стівен Хедлі визнає, що на той час реакція світової громадськості була, на жаль, досить стриманою: «*Захід був приголомшений нападом і реагував дуже мляво. У результаті російський президент Володимир Путін здійснив друге вторгнення на територію України, на цей раз на сході країни. Цей напад зустрів більш стійкий спротив, і поступово Захід став діяти, наполягаючи на зупиненні вогню і увівши санкції проти Росії. Однак конфлікт тривав, забравши життя 10 300 українців*» (за останніми даними ООН, 13 000 – В.Т.).

До чого ж привела оця стриманість Заходу? Як випливає з матеріалів журналу Foreign Policy, сьогодні світ зіткнувся уже з другим викликом: Росія в односторонньому порядку взяла під свій контроль Керченську протоку, а Захід знову так нічого й не зробив у відповідь. І це при тому, що ситуація дедалі дужче ускладнюється подальшим порушенням Росією норм міжнародного права. Росія атакувала українські військово-морські кораблі у міжнародних водах, поводить з українськими моряками як з кримінальними порушниками, а не як із військовослужбовцями суверенної держави, мотивуючи до того ж свої дії власністю на Крим і його територіальні води. Росія порушила міжнародне право, закони про збройні конфлікти і двосторонню угоду від 2003 р. про спільний суверенітет і контроль України і Росії над Азовським морем та Керченською протокою і стверджує, що віднині вона одна має право на протоку, з чим не погоджується ні Україна, ні весь світ.

Отож, ситуація стає дедалі загрозливішою. Можна зрозуміти Україну, яка не відмовиться від свого права на прохід військово-морських кораблів через Керченську протоку, а також від права на територіальні води навколо Криму. Зі свого боку, судячи з усього, Росія продовжить здійснювати ту ж саму агресивну політику, що збільшить небезпеку виникнення нових конфліктів. Уже сьогодні Путін зосереджує свої війська поблизу кордонів України. А відтак у нього може знову виникнути спокуса відняти в Україні додаткову територію, спробувати зірвати президентські вибори 31 березня або ж здійснити ще якісь провокації. Тож, на думку Стівена Хедлі, постає законне запитання: «*Американський президент Дональд Трамп мав рацію, говорячи про те, що Путін захопив Крим, а Захід нічого не зробив. Але що Трамп зробить тепер, коли у Путіна можуть з'явитися ще більш масштабні замисли?*» [11].

У підсумку дописувач журналу Foreign Policy приходять до висновку, що «*Росія викопала собі яму в Донбасі. Воєнна обстановка там зайшла в тупик, а проти Росії діють економічні санкції. Вона може подумати, що у випадку нападу на Україну на якій-небудь іншій ділянці їй вдасться вийти із цього глухого кута. Але такі дії призведуть лише до поглиблення ями і до нових санкцій. Росії краще гідно піти, знайшовши в результаті переговорів політичне рішення, в котрому будуть дотримані її законні інтереси, і повернути Донбас під владу України*».

Я б не брався сприймати всі висновки Стівена Хедлі як керівництво до дії для українських владних структур.

Хай доцільністю його пропозицій займаються професіонали. Бо ж, як пишеться у Святому письмі, «*для кожної речі час і право своє*», а «*серце ж мудрого знає час і право*». Мое завдання значно скромніше – представити бачення української проблематики провідними і впливовими науковцями як з боку Сходу, так і Заходу. Все ж таки вони відображають досить вагомий сегмент громадської думки сьогоденного глобалізованого світу щодо ситуації навколо України.

Тож наш аналіз показує, що від російської науки важко чекати конструктивного погляду на вирішення проблем російської агресії проти України. А от точка зору західних авторів більш конструктивна. Критично ставлячись до млявої позиції Заходу щодо захисту України, західні аналітики разом з тим зазначають: «*Тактика Путіна відома. Спершу він відшукує можливість для відстоювання російських інтересів у власному їх розумінні, потім вдається до обмеженої військової операції для розвитку успіху й уважно стежить, чи не викличе це серйозного міжнародного осуду а чи військової відповіді. Якщо ні, він підвищує ставки і розширює масштаби своїх дій*» [11].

Як приборкати Росію?

І цьому висновку важко що-небудь заперечити. Як далі зазначається в журналі Foreign Policy, реакція Заходу впродовж грудня 2018 – січня 2019 років на атаку українських суден була майже непомітною. І тут криється небезпека: Росія може помислити, що не зустріне сильного опору, продовжуючи наступ на східному фронті України та в її територіальних водах. Адже такий висновок, судячи з усього, вона у свій час зробила і в 2008 р. перед наступом на Грузію, і в 2014-му, коли після Криму здійснила напад на Україну в регіоні Донбасу. Відтак у матеріалі журналу застерігається: якщо наразі вдатися до упереджувальних дій, то вони, можливо, допомогли б стримати подальшу агресію.

Про що йде мова? Судячи з усього, такі дії мали б охоплювати широкий спектр дипломатичних, економічних і превентивних військових кроків. Стівен Хедлі вважає за доцільне вдатися саме до таких.

По-перше, на дипломатичному рівні «*європейські і американські лідери мали б сказати своє вагоме слово, застудивши агресію проти України й попередивши про недопущення дій такого роду*». Скажу від себе: ряд подібних заяв уже пролунало, але, очевидно, вони були не настільки гострими й однозначними, щоб на них Росія звернула належну увагу.

По-друге, як радить цей дописувач Foreign Policy, Євросоюз та США мають ввести у сфері економіки належні санкції, пов'язані конкретно із зазіханнями Росії на Керченську протоку і на її спроби одноосібного контролю над Азовським морем. Сполучені Штати мали б подвоїти свої зусилля, щоб переконати Німеччину відмовитися від газопровідного проекту «Північний потік-2», в крайньому разі до тих пір, доки триває російська агресія проти України, а краще за все, повністю скасувати його.

По-третє, провідні європейські країни у військовій сфері мали б посилити свою присутність у Чорному морі, здійснюючи регулярні візити в порт Одесу та інші українські порти в цьому регіоні. На українських суднах, що проходять через Керченську протоку, було б доцільно розміщувати іноземних спостерігачів. Так само було б слушно

розміщувати зарубіжних громадських спостерігачів на українській території на північ від Криму у районі міст Миколаїв, Мелітополь і Бердянськ. Крім того, Сполученим Штатам та їх європейським союзникам слід було б нарощувати й прискорювати планову допомогу українським збройним силам, приділяючи особливу увагу воєнно-морським силам, береговій обороні й ППО. Оскільки йдеться про забезпечення свободи судноплавства, то до опрацювання належних заходів мала б бути залучена й Туреччина.

Крім того, **по-четверте** (як це впливає і з пропозицій Путіна й Порошенка), слід було б подбати про введення в Донбас міжнародних миротворчих сил. Їх має супроводжувати тимчасова адміністрація ООН із наданими їй повноваженнями підготувати вибори у Донбасі. *«Після урегулювання в Донбасі кримська проблема залишиться невирішеною. Але це буде першим кроком нормалізації відносин Росії з США і Європою і до їх повернення у більш керовані рамки. У такому випадку з Росією можна буде співробітничати, де це можливо, наполягаючи на своїх принципах там, де з нею існують розбіжності. Але за таких обставин з'явиться можливість вирішувати ці розбіжності, щоб вони не призвели до конфронтації і конфлікту. Повернення до такого механізму буде служити інтересам усіх країн, в тому числі – Росії»* [11].

Закономірно виникає запитання: а чи не є озвучені вище погляди «голосом волаючого в пустелі»? Далі ні: попри все агресивний курс Росії сьогодні є чи не провідною темою західних міжнародних оглядачів.

Не претендуючи на ширину охоплення матеріалу, я пошлюся лише на матеріал щоденної вашингтонської газети The Hill, яка перебуває в центрі уваги лідерів американської політичної думки.

Так, у матеріалі **Стівена Бланка**, професора Військового коледжу американської армії, експерта аналітичного центру «Американська рада із зовнішньої політики», зазначається, що міністрам оборони і міністрам закордонних справ країн НАТО слід насамперед *«переосмислити стратегічну важливість Балкан і Чорного моря, особливо в світлі останніх подій»* [6].

Під останніми подіями автор статті має на увазі не лише акт агресії Росії поблизу Керченської протоки, але й *«дані, котрі допору були відкриті щодо спроб державних переворотів у Македонії, Греції й Чорногорії з метою упередити приєднання Підгоріци й Скоп'є до НАТО і їхнього примирення із сусідніми країнами»*.

Автор статті нагадує, що серед чисельних загроз з боку Росії є й *«загрози стосовно НАТО й українського флоту в Чорному морі»*, які він пов'язує із *«незаконною блокадою й піратством»* у Керчі й на Азовському морі. Стівен Бланк вважає, що НАТО й ЄС докладають недостатньо зусиль для того, щоб *«не допустити перетворення Чорного моря в російське озеро»*.

Недостатньо серйозне ставлення до російської загрози у Чорному морі, на його думку, створює ілюзію для Москви, що вона *«може безкарно подвоїти свої зусилля»*. Автор підводить підсумки: *«інвестиції у безпеку урядів на Балканах і на узбережжі Чорного моря не лише правильні з точки зору моралі, вони також дадуть стратегічні дивіденди в майбутньому»* [6].

Не нашкод!

Питання війни і миру не повинно було б бути каменем спотикання в громадській думці України. Але воно, на жаль, стане чи не основним у передвиборчих перегонах за пост президента України в нинішньому 2019 році. З одного боку, агресивна політика Росії щодо України не залишає нам жодної альтернативи щодо якогось умиротворення противника. Тут не зайвим було б звернутися до майже столітнього досвіду Ізраїлю у справі відстоювання своєї державності. Так, у свій час наша землячка-киянка прем'єр-міністр Ізраїлю **Голда Меїр** проголосила: *«Бути чи не бути – це не питання компромісу. Або вам бути, або не бути»*.

Однак це розгляд питання в його філософській іпостасі екзистенції. Коли ж, з другого боку, справа доходить до конкретної політики, то тут, як мовиться, є варіанти, які вимагають ретельного розмірковування усіх факторів і обставин. І з цього приводу у Голди Меїр теж було своє переконання: *«Політичний лідер, котрий не коливається, перш ніж ввергнути свій народ у війну, не має права бути лідером»*. І це була не просто фраза, а глибоко усвідомлене переконання, мотивоване тим, що *«немає різниці між вбивством людини і прийняттям рішення, в результаті котрого цю людину уб'ють інші»* [1].

Тож віддамо належне професіоналам – людям із практичним досвідом у справі розв'язання гострих міжнародних проблем. Так, виступаючи в Давосі у січні 2019 року, колишній посол США в Москві **Вільям Бернс** застеріг, що несприятливий збіг обставин породжує нині нестабільність у світі, а тому *«2019 рік може стати настільки ж знаменним роком для світового ядерного порядку, як і рік Карибської кризи»* із його загрозою ядерного Апокаліпсису [2]. Такої ж думки дотримується й ряд інших впливових аналітиків.

Як у цій ситуації вбачається безпека України? Із виступів президента України **Петра Порошенка** впливає, що Україна чітко й цілеспрямовано прагне «холодного миру», йде до членства у ЄС і НАТО. Це, на його переконання, є шлях нашого національного консенсусу: *«Україна успішно впроваджує суттєві зміни у сфері безпеки й оборони держави. Українська армія уже увійшла у десятку могутніх армій Європи. А прийнятий у минулому році закон про національну безпеку ще швидшими темпами буде наближати нас до стандартів НАТО»* [8]. Із свого боку міністр оборони України **Степан Полторак** запевнює нас: *«Ні клаптика своєї території ми не віддамо»* [9]. І ця заява теж вносить певне заспокоєння в громадську думку.

Проте закономірно виникає запитання – а як до наших прагнень ставиться євроатлантична спільнота? Чи готова вона піти нам назустріч у скрутну хвилину? Представник дипломатичного корпусу України дає з цього приводу свої роз'яснення: *«Звісно, ми бачимо шлях, пройшовши який можемо досягнути миру в Україні. Але, на жаль, власних сил для цього недостатньо, і нам потрібна підтримка світової спільноти. Мені гадається, що Європейський Союз і Сполучені Штати повинні сильніше тиснути на Росію. Вона повинна відчувати усі наслідки своєї поведінки, що суперечать міжнародному праву»*. Так то воно так, але це знову-таки наші побажання. Тож маємо знову повернутися до питання про ставлення до нас з боку Заходу.

І тут наш настрій стає відразу не таким уже й оптимістичним. Представник МЗС наголошує: *«важливо щоб*

Північноатлантичний альянс був політично готовим прийняти Україну. Те ж стосується Європейського союзу» [10].

Тож, судячи з усього, абсолютної впевненості в позиції Заходу ще немає. А це вкрай важливо при визначенні подальшої стратегії і тактики України щодо агресії Росії. Отже, маємо виходити з того, що маємо. Тішить душу те, що Європейський союз продовжив дію економічних санкцій ще на півроку. За інформацією ЗМІ «президент України Петро Порошенко прийшов до надважливої домовленості з НАТО, яка втихомирить шал російських імперіалістів у акваторії Азовського моря», а ще «Північноатлантичний альянс передав українській державі неймовірно могутнє військове обладнання, яке дозволить бійцям Збройних сил України «оглушити» армію Російської Федерації» [3].

Все це подає добру надію. Але є ще такий вагомий фактор як громадська думка країн Заходу про надання необхідної допомоги Україні. На жаль, і тут не слід надмірно втішатись, а краще критично зважати на свої власні сили. Так, на думку відомого симпатика України відомого британського публіциста **Едварда Лукаса** ми надто лестимо західному суспільству, коли говоримо, що воно втомилося від російської агресії проти нашої держави. А між тим, «далеко не всі на Заході усвідомлюють, що ця війна взагалі почалася. Багато хто знає лише те, що Росія приєднала Крим. Але при цьому вони приймають тези російської пропаганди, які проголошують, що півострів за будь-якого випадку був російським» [5].

Оцінюючи зусилля України у подоланні наслідків російської агресії, Едвард Лукас вважає, що в цілому «українці добре справляються. Їм варто думати, однак, не про те, як відвоювати території і повернути Крим, а про іншу ціль: як написати для своєї країни історію політичного, суспільного й економічного успіху. Найкращий шлях до повернення утрачених територій – це сценарій, який запропонувала Західна Німеччина Східній, тобто демонстрація привабливої політичної, економічної й культурної системи, такої, яку люди сприймуть як ліпшу від того, що існує у них. Хто захоче залишатися у маріонетковій державі, що перебуває під контролем Росії, коли можна жити в успішній західній країні. Таким має бути пріоритет». А Захід, вважає Лукас, само собою має продовжувати чинити тиск на Росію, стримуючи її і не дозволяючи взяти під свій контроль Азовське море – бо ж це справжня передова лінія фронту.

Тож Україна має відчувати більш дієву і широкоформатну допомогу з боку Заходу. І на те є вагомі причини: «Я б не хотів бачити Україну мілітаризованою державою, у якій усе життя підпорядковане війні. Її слід розвернути до майбутнього» [5].

Звісно, є й інша, альтернативна точка зору на шляхи подолання наслідків агресії. Так, народний депутат України (позафракційний) **Андрій Білецький** вважає, що коли Росія забрала Крим і Донбас «голою силою», «тому повертати ці території доведеться таким же шляхом» [12]. В тому ж ключі виступає й лідер «Організації українських націоналістів» **Микола Коханівський**, який переконаний, що «ми можемо зараз воювати з Росією» [7].

Що сказати з цього приводу. Це право наших політиків та громадських діячів висловлювати свою точку зору, яка окреслює одну грань широкого спектру політичних поглядів України на протигагу іншої крайності, що проголо-

шує політику умиротворення Росії. А остаточно слово скажуть обставини, які неможливо передбачити, і які можуть покликати до життя таких «чорних лебедів», таку стратегію і тактику з боку провідних держав світу, яку ніхто із нас не міг і передбачити. Але поки що будемо сподіватися на демократичний характер очікуваних у 2019 р. президентських виборів та виборів народних депутатів України. Вони й засвідчать нам реальний розподіл політичних переконань на найближчу перспективу.

А поки що стосовно зраненої України важливо дотримуватися заповіді **Гиппократа** – «Не нашкодь!». ■

Література

1. Афоризмы и цитаты Голды Меир [Ел. ресурс]. – Режим доступу: <http://cityu.su/aforizmy-i-cityu-goldy-meir>
2. Бывший посол США в России: ядерная нестабильность достигла максимального уровня с момента Карибского ракетного кризиса [Ел. ресурс]. – Режим доступу: <http://inosmi.info/byvshy-posol-ssha-v-rossii-yadernaya-nestabilnost-dostigla-maksimalnoho-urovnya-s-momenta-karibskog.html>
3. Евросоюз принял фундаментальное решение насчет Азовского моря с серьезными требованиями к России [Ел. ресурс]. – Режим доступу: https://www.dialog.ua/ukraine/166993_1544731190
4. Ефременко Д., Понамарева А. Опасный год: о стрессоустойчивости современной России / Россия в глобальной политике [Ел. ресурс]. – Режим доступу: <https://globalaffairs.ru/print/global-processes/Opasnyi-god-o-stressoustoichivosti-sovremennoi-Rossii-19901>
5. Nowa Europa Wschodnia: попытки влиять на российскую политику добром не кончаются [Ел. ресурс]. – Режим доступу: <http://inosmi.info/nowa-europa-wschodnia-popytki-vliyat-na-rossiyskuyu-politiku-dobromne-konchayutsya.html>
6. Обозреватель Hill: НАТО должно уделять больше внимания российской угрозе на Балканах и в Черном море [Ел. ресурс]. – Режим доступу: <http://inosmi.info/obozrevatel-hill-nato-dolzno-udelyat-bolshe-vnimaniya-rossiyskoy-ugroze-na-balkanakh-i-v-chernom-mo.html>
7. Обозреватель: украинский националист призвал Украину ударить по России. [Ел. ресурс]. – Режим доступу: <http://inosmi.info/obozrevatel-ukrainskiy-nationalist-pri-zval-ukrainu-udarit-po-rossii.html>
8. Порошенко: Украина уверенно идет к членству в ЕС и НАТО [Ел. ресурс]. – Режим доступу: <http://inosmi.info/poroshenko-ukraina-uverenno-idyt-k-chlenstvu-v-es-i-nato.html>
9. Телеканал новин 24: Россия хочет аннексировать Азовское море [Ел. ресурс]. – Режим доступу: <http://inosmi.info/telekanal-novin-24-rossiya-khochet-anneksirovat-azovskoe-more.html>
10. Forum24: Путин хочет всю Украину [Ел. ресурс]. – Режим доступу: <http://inosmi.info/forum24-putin-khochet-vsyu-ukrainu.html>
11. FP: нужно немедленно дать отпор российской агрессии [Ел. ресурс]. – Режим доступу: <http://inosmi.info/fp-nuzhno-nemedlenno-dat-otpor-rossiyskoy-agressii.html>
12. ZIK: украинские националисты «претендуют» на Кубань и Кавказ [Ел. ресурс]. – Режим доступу: <http://inosmi.info/zik-ukrainskie-natsionalisty-pretenduyut-na-kuban-i-kavkaz.html>